

An Analysis of Grammatical Metaphors in Monolingual and Bilingual Children's Writing

Leila Moosavi Talajimi ^۱

Department of Linguistics, Semnan, Iran.

Hossein Razavian ^۲

Department of Linguistics, Semnan University, Semnan, Iran.

Abstract

The following research, using Halliday's systematic role-oriented grammar approach, studies the types of grammatical metaphors in the writing of children between the ages of ۱۰ to ۱۲ years old, and studies the effective role of variables such as first language and gender on the frequency of grammatical metaphors in the writing of this age group. In this regard, the researcher received ۸۰ students from the statistical population, including ۲۰ bilingual girls, ۲۰ monolingual girls, ۲۰ bilingual boys, and ۲۰ monolingual boys, in two essay periods with the topics of «Spring and Nowruz holidays» and extracted the types of grammatical metaphors used. And finally, it has investigated and analyzed the effect of each variable on the use of grammatical metaphors. The results have shown that there is a significant difference between the writing of children in the age group «C» in terms of the above-mentioned variables, and there is a clear difference in the use of grammatical metaphor types and their frequency in the subjects under study. The data shows that the highest frequency of grammatical metaphor is in the writing of «bilingual female children», and then monolingual girls have the highest level of benefit from grammatical metaphor types, which indicates the priority of the gender variable over the first language variable. In terms of the influence of variables, the lowest level of use of grammatical metaphor is in the writing of «monolingual boys».

Keywords: Grammatical Metaphor, Systematic Functional Grammar (SFG), Bilingualism, Monolingualism, Gender

^۱. Email: barsamkooshyar@gmail.com

^۲. Email: razavian@semnan.ac.ir (Corresponding Author)

تأملی بر استعاره‌های دستوری در انشای کودکان تک‌زبانه و دوزبانه

لیلا موسوی تلاجیمی^۱

کارشناسی ارشد، گروه زبان‌شناسی دانشگاه سمنان، ایران.

حسین رضویان^۲

دکترای تخصصی دانشیار، گروه زبان‌شناسی دانشگاه سمنان، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر با رویکرد دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی، به بررسی انواع استعاره‌های دستوری در انشای کودکان گروه سنی «ج» و نقش متغیرهای زبان اول و جنسیت در میزان کاربرد این استعاره‌ها می‌پردازد. بدین منظور، ۸۰ دانش‌آموز شامل ۲۰ دختر دوزبانه، ۲۰ دختر تک‌زبانه، ۲۰ پسر دوزبانه و ۲۰ پسر تک‌زبانه، در دو مرحله و با موضوعات «بهار» و «تعطیلات نوروز» به نگارش انشا پرداختند. سپس استعاره‌های دستوری موجود در نوشته‌ها استخراج و بر اساس انواع آن‌ها بررسی و تحلیل شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که میان گروه‌های مورد مطالعه از نظر میزان و نوع کاربرد استعاره‌های دستوری، تفاوت وجود دارد. بیشترین بسامد استعاره‌های دستوری در نوشته‌های دختران دوزبانه مشاهده شد و پس از آن، دختران تک‌زبانه بیشترین میزان کاربرد را داشتند؛ در مقابل، پسران تک‌زبانه کمترین میزان کاربرد استعاره‌های دستوری را نشان دادند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که در نوشتار کودکان مورد مطالعه، متغیر جنسیت در مقایسه با زبان اول نقش برجسته‌تری در میزان کاربرد استعاره‌های دستوری دارد. نتایج پژوهش می‌تواند در شناخت توانایی‌های نوشتاری کودکان دوزبانه و تک‌زبانه و نیز در طراحی فعالیت‌های آموزشی برای تقویت نوشتار پیشرفته، از جمله آموزش فارسی به غیرفارسی‌زبانان، مورد استفاده قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: استعاره دستوری، دستور نقش‌گرای نظام‌مند، کودکان گروه سنی «ج»، دوزبانی، تک‌زبانی، جنسیت، زبان فارسی

۱. مقدمه

موضوع استعاره در زبان، درطول قرن‌های متمادی مورد توجه اندیشمندان در علوم مختلف همچون ادبیات، فلسفه و زبان‌شناسی بوده است. استعاره برگرفته از واژه یونانی «Metaphor» است که خود مشتق است از Meta به معنای «فرا» و pherein به معنای «بردن» و مقصود واژه، آن دسته از کارکردهای زبان است که در آنها، واژه از یک شی به شی دیگر منتقل می‌شود. تعریف مفهوم رایج استعاره در گذشته عبارت است از نامیدن شیئی به نامی به غیر از نام اصلی خود است، وقتی که جای آن را گرفته باشد (جاحظ، ۱۴۱۸ ق: ۱/۱۵۲-۱۵۳، به نقل از شریعت، ۱۳۷۲). قدیمی‌ترین بررسی در رابطه با رمز زیبایی استعاره را ارسطو انجام داده است و دلیل این زیبایی را ابهام و پیچیدگی حاصل از آن دانسته است. از نظر ارسطو کلمات غریب، تنها مایه سردرگمی می‌شوند، کلمات متعارف هم فقط آنچه را از پیش می‌دانیم به ما منتقل می‌کنند. دیدگاه سنتی، استعاره را چیزی بالاتر از یک آرایه ادبی محض قلمداد نمی‌کند و استعاره را یکی از اصول زیباشناسی در شعر می‌داند. در دیدگاه معاصر نیز استعاره از زبان، تفکیک ناپذیر است. و فقط یک آرایه ادبی یا یکی از صور کلام نیست؛ بلکه فرآیندی فعال در نظام‌شناختی بشر است. در سال ۱۹۸۵ هلیدی نوع دیگر از استعاره تحت عنوان «استعاره دستوری» را مطرح می‌کند. نظریه هلیدی یکی از گرایش‌های نظریه نقش‌گرا است. در این نظریه هلیدی از وجوه مختلفی به متن می‌نگرد. مفهومی که هلیدی (۱۹۹۴) برای توصیف «گونه کمتر استعاری» بکار برده است، صورت «متجانس» است و صورت تبدیل یافته «استعاری» نامیده می‌شود. گرچه وی استعاره دستوری را یک دگرگونی معنایی مرتبط با دگرگونی بین صورت‌های دستوری می‌داند؛ اما نقطه شروع اساسی نظریه‌پردازی برای استعاره دستوری بر مبنای مقایسه صورت متجانس و نامتجانس است. به عبارت دیگر جایگزینی یک صورت دستوری به جای صورت دستوری دیگر استعاره دستوری نامیده می‌شود (هلیدی و مارتین، ۱۹۹۳). همچنین هلیدی (۱۹۸۵) به چند نقشی بودن زبان، وابستگی زبان به بافت فرهنگی - اجتماعی و مفهوم «معنی یعنی نقش در بافت» توجه نموده است. بر همین اساس برای اجزای مختلف کلام فرانقش سه گانه اندیشگانی، بینافردی و متنی قائل است و سه نوع استعاره تحت عنوان استعاره دستوری اندیشگانی، بینافردی و متنی ارائه نموده است. به تعریف وی استعاره دستوری اندیشگانی در قالب دو استعاره دستوری «اسم سازی» و «گذرای» محقق می‌شود که نمود اصلی استعاره دستوری اندیشگانی، «اسم سازی» است. استعاره دستوری بین فردی و انواع آن «وجهی - وجهیت» نیز محصول سازمان یافتگی فرانقش بین فردی در دو نظام وجه و وجهیت می‌باشد و استعاره دستوری متنی را تجلی معنای اندیشگانی و بین فردی در نقش متنی زبان می‌داند. بکارگیری انواع استعاره‌های دستوری در متون مختلف و میزان بسامد بالای آن موجب تمایز متون گردیده است. کاربرد تعاریف انواع استعاره دستوری (اندیشگانی، بینافردی و متنی) در پژوهش‌های فراوانی در زمینه گفتار و نوشتار صورت گرفته و انواع استعاره‌های دستوری در متون مختلف ادبی و علمی و تمایز کاربرد آنها بررسی شده است؛ اما علی‌رغم اینکه در پژوهش‌های پیشین به ساختارهای استعاری در زمینه کودک و نوجوان توجه شده است به نقش متغیرهای تأثیرگذار همچون زبان اول، جنسیت و آموزش زبان فارسی بر توانایی نگارش استعاری کودکان دوزبانه و بررسی تفاوت نوشتاری آنها با

کودکان تک‌زبانه که می‌توانند در ساخت و میزان بکارگیری استعاره دستوری کودکان نقش ایفا کند همچون متون و کتب علمی و ادبی که توسط بزرگسالان نگارش شده است، نپرداخته است؛ لذا درک گویش استعاری کودکان دوزبانه و مشاهده ساختار ادبی متفاوت آنها در نحوه نگارش و تفاوت ساختاری آنها با نگارش کودکان تک‌زبانه توسط پژوهشگر اورا به سوی بررسی دقیق‌تر نوشتار آنها رهنمون ساخت تا با استخراج استعاره‌های دستوری بکاررفته میزان کاربرد هریک از سه نوع استعاره دستوری اعم از اندیشگانی، بینافردی و متنی به تفکیک کودکان دختر و پسر و مقایسه آنها با کودکان تک‌زبانه دریابد که چه کودکانی با کدام جنسیت و مشخصه زبانی بیشترین استفاده از ساختار استعاری را در نگارش خود داشته و در نهایت با مقایسه میزان داده‌ها تمایز نوشتاری آزمودنی‌ها را براساس متغیرهایی همچون جنسیت و دوزبانگی و نقش آموزش زبان فارسی تبیین نماید. به منظور محدود ساختن پیکره تحقیق از میان گروه سنی مختلف از گروه‌های سنی ج جهت سنجش متغیر زبان اول و ارتباط آن با کاربرد استعاره دستوری در نوشتار کودکان تک‌زبانه و دوزبانه تحقیق به عمل خواهد آمد. از این‌رو، بررسی استعاره‌های دستوری در نوشتار کودکان، افزون بر اهمیت زبان‌شناختی، می‌تواند از منظر آموزش فارسی به غیرفارسی‌زبانان و تقویت توانایی نوشتاری آنان در سطوح پیشرفته نیز حائز اهمیت باشد و صرفاً به آموزش واژگان، قواعد پایه و ساخت جمله‌های ساده محدود نمی‌شود و مستلزم آشنایی زبان‌آموزان با ساختارهای پیچیده زبانی و شیوه‌های گوناگون بیان معناست. در این میان، شناخت استعاره‌های دستوری زبان فارسی، از جمله اسم‌سازی و ابزارهای انسجام متنی، می‌تواند در درک متون و تولید نوشتار منسجم و متناسب با بافت، نقش مؤثری داشته باشد.

پرسش‌های پژوهش

۱. میزان و بسامد کاربرد استعاره‌های دستوری در نوشته‌های کودکان تک‌زبانه و دوزبانه چه تفاوتی با یکدیگر دارد؟
۲. آیا میان کودکان تک‌زبانه و دوزبانه از نظر کاربرد انواع استعاره دستوری اندیشگانی، بینافردی و متنی تفاوت معناداری وجود دارد؟
۳. آیا جنسیت با میزان و نوع کاربرد استعاره‌های دستوری در نوشتار کودکان ارتباط معناداری دارد؟
۴. کدام‌یک از انواع استعاره دستوری در نوشتار کودکان تک‌زبانه و دوزبانه بسامد بیشتری دارد؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. میان کودکان تک‌زبانه و دوزبانه از نظر میزان کاربرد استعاره‌های دستوری تفاوت معناداری وجود دارد.
۲. میان دو گروه از نظر توزیع انواع استعاره‌های دستوری اندیشگانی، بینافردی و متنی تفاوت معناداری وجود دارد.
۳. جنسیت با میزان و نوع کاربرد استعاره‌های دستوری در نوشتار کودکان ارتباط معناداری دارد.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های فراوانی با هدف بررسی مفهوم استعاره دستوری از جنبه‌های مختلف زبان‌شناسی صورت گرفته است. محور این مطالعات، نقش دوزبانگی در بکارگیری استعاره دستوری و مقایسه آن با تک‌زبانگی است.

در حوزه پژوهش‌های خارجی، کتو و آندرسون (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان اثرات دوزبانگی اولیه بر یادگیری ترتیب‌های آواشناسی در زبان جدید، توانایی کودکان دوزبانه و تک‌زبانه را در پیوند دادن اصوات و تشکیل هجاهای قابل قبول بررسی کردند و دریافتند دوزبانه‌ها عملکرد ضعیف‌تری در یادگیری الگوهای صوتی در زبان جدید دارند. گامندوزا و همکاران (۲۰۱۵) نیز اثر عدم تعادل در دوزبانگی بر عملکرد شناختی را بررسی کردند و نتیجه گرفتند که تفاوت شناختی ممکن است خود را در سطوح مختلف یادگیری زبان دوم نشان دهد.

رای‌شینا-پانکوا (۲۰۱۵) با تمرکز بر اسم‌سازی، آن را یکی از نمودهای مهم استعاره دستوری و شاخصی برای پیچیدگی در نوشتار پیشرفته زبان دوم دانست و بر کاربردهای آموزشی این مفهوم در برنامه‌ریزی درسی تأکید کرد. پترسون (۲۰۱۹) با تلفیق دستور نقش‌گرای نظام‌مند و زبان‌شناسی پیکره‌ای، نظام‌گذاری را در آثار دیکنز و هاردی تحلیل کرد و دریافت که فرایندهای ذهنی بیشتر در قالب فرایندهای مادی بازنمایی شده‌اند. فرناندز و همکاران (۲۰۲۰) با تحلیل گفتمان مبتنی بر SFL، کاربرد استعاره‌های دستوری را در آموزش زبان اسپانیایی بررسی کردند و نشان دادند که اسم‌سازی به دانش‌آموزان در درک متون علمی و ادبی کمک می‌کند.

فوکودا (۲۰۲۱) قابلیت کاربرد استعاره دستوری اندیشگانی از نوع‌گذاری را در زبان ژاپنی بررسی کرد و بر کارآمدی آن در تحلیل‌های زبان ژاپنی تأکید نمود. یانگ (۲۰۲۲) به تحلیل خطابه جو بایدن پرداخت و نشان داد که دستور نقش‌گرای نظام‌مند بستر مناسبی برای تحلیل گفتمان سیاسی و آشکارسازی ایدئولوژی پنهان در زبان است. جانسون و همکاران (۲۰۲۳) با روش ترکیبی، کاربرد استعاره دستوری را در آموزش زبان انگلیسی در مدارس متوسطه بررسی کردند و دریافتند که استعاره‌های دستوری مهارت‌های تفکر انتقادی را تقویت می‌کنند. ژي (۲۰۲۳) به مطالعه تطبیقی استعاره‌های دستوری در متون سیاسی انگلیسی و چینی پرداخت و از انگاره معنایی در تحلیل خود استفاده کرد. گلسون و کیتنی (۲۰۲۵) در پژوهشی، کاربرد استعاره دستوری را در نوشته‌های زبان‌آموزان در سطوح مختلف مهارتی بر اساس CEFR بررسی کردند و دریافتند که میان میزان کاربرد استعاره دستوری و سطح مهارت نوشتاری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

در حوزه پژوهش‌های داخلی، حسناتی (۱۳۹۱) به بررسی مهارت‌های آگاهی واجی دانش‌آموزان تک‌زبانه فارسی‌زبان و دوزبانه عرب‌زبان پرداخت و نتایج نشان‌دهنده مهارت بالاتر تک‌زبانه‌ها بود. رضویان و مبارکی (۱۳۹۳) به مقایسه کاربرد استعاره دستوری در متون علمی و ادبی پرداختند و نتیجه گرفتند که این نوع استعاره در متون علمی پرکاربردتر است. صادقی (۱۳۹۴) توانایی درک استعاره را در کودکان ۶، ۷ و ۹ ساله بررسی کرد و دریافت که با افزایش سن، درک استعاره کودکان پرورده‌تر می‌شود. حکم‌آبادی (۱۳۹۵) میزان و شیوه کاربرد استعاره دستوری را در متون گروه سنی الف و د بررسی کرد و نشان داد که این نوع استعاره در متون گروه سنی د بسامد بیشتری دارد. میرزایی حصاریان و احمدی (۱۳۹۷) استعاره دستوری را از منظر آموزش و یادگیری زبان فارسی بررسی کردند و دریافتند که اسم‌سازی و وجه‌نمایی بالاترین فراوانی را دارند.

رضویان و طاهری (۱۳۹۸) به بررسی استعاره دستوری در رمان سالار مگس‌ها و دو ترجمه فارسی آن پرداختند و نشان دادند که استعاره‌های دستوری در فرایند ترجمه دستخوش تغییر می‌شوند. رضویان و حکم‌آبادی (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی سه نوع استعاره دستوری در

متون گروه سنی «الف» و «د» پرداختند و دریافتند که متون گروه سنی «د» بسامد بیشتری از استعاره‌های دستوری دارند و ادبیات کودک به سبب نوع مخاطب به سادگی و کوتاهی جملات گرایش دارد. یعقوبی و همکاران (۱۴۰۱) به تحلیل استعاره دستوری از نوع گذرایی در بخش شنیداری کتاب‌های تافل پرداختند و در مجموع ۴۲۹ استعاره شناسایی کردند و بر ضرورت گنجانیدن این مفهوم در کتاب‌های درسی تأکید نمودند.

مرور پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که استعاره دستوری از جنبه‌های مختلف زبانی و آموزشی بررسی شده است و در سال‌های اخیر، توجه به نقش آن در نوشتار و آموزش زبان دوم نیز افزایش یافته است. با این حال، در پژوهش‌های بررسی شده، کاربرد انواع استعاره دستوری در انشای کودکان تک‌زبانه و دوزبانه و مقایسه آنها با توجه به متغیر جنسیت کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از این رو، پژوهش حاضر با تمرکز بر نوشته‌های کودکان تک‌زبانه و دوزبانه، به بررسی و مقایسه میزان و انواع استعاره‌های دستوری در انشای آنان می‌پردازد و از این طریق می‌کوشد به شناخت بهتر رابطه میان دوزبانگی، جنسیت و کاربرد استعاره دستوری در نوشتار کودکان کمک کند.

۳. مبانی نظری

یکی از مهم‌ترین نگرش‌های زبان‌شناسی نظری، رویکرد نقش‌گرایی زبان است که مبنای نظری پژوهش حاضر را شکل می‌دهد. تشکیل حلقه زبان‌شناسان پراگ (رومن یاکوبسن، نیکولای تروبتسکوی، ویلهلم و متسیوس) را می‌توان شروع تأثیرگذار آشنایی با زبان‌شناسی نقش‌گرا دانست. در این میان، دستور نقش‌گرایی نظام‌مند همواره کانون توجه بوده است. این رویکرد توسط مایکل هلیدی در سال ۱۹۷۸ ارائه گردید و طرفدارانی چون مارتین، اگینز، متیسن و تامپسون به بسط آن پرداختند.

هلیدی با ارائه چارچوبی توصیفی-تحلیلی، اساس آن را بر کاربردی بودن زبان قرار داد. دستور نقش‌گرایی نظام‌مند با مؤلفه‌ای غیرزبانی (بافت) آغاز می‌شود که در زبان تجلی می‌یابد. هلیدی برای بافت سه سطح قائل است: بافت فرافرهنگی (لایه‌های کلان و انتزاعی)، بافت فرهنگی (جزئی‌تر و مرتبط با فرهنگ) و بافت موقعیتی یا فیزیکی (مکان، زمان و موقعیت). بافت موقعیتی از سه عنصر موضوع سخن، عاملان سخن و شیوه سخن تشکیل شده است و هر جمله بازنمایی سه گونه معنا (انگاشتاری، بینافردی و متنی) را در خود دارد.

هلیدی و متیسن (۲۰۰۴) فرانش‌ها را این‌گونه توصیف می‌کنند: فرانش اندیشگانی برای درک و سازمان‌بخشی به تجربه بشر از واقعیت‌های جهان خارج است و ابزاری برای خلق مجدد واقعیت به شمار می‌رود. زبان بازنماینده تجارب روزانه بشر از طریق وقایع، تفکرات و اعمال اوست. مجموعه تجارب دنیای درون و بیرون انسان در شش فرآیند خلاصه می‌شود: سه فرآیند اصلی (مادی، ذهنی، رابطه‌ای) و سه فرآیند فرعی (رفتاری، کلامی، وجودی).

فرانش بینافردی، زبان را ابزاری برای بیان نگرش‌ها، ارزیابی‌ها و برقراری رابطه میان گوینده و شنونده می‌داند. به عقیده هلیدی و متیسن، هنگام کاربرد زبان همواره تعامل نیز روی می‌دهد. فرانش متنی نیز با ماهیت متن و سازماندهی آن مرتبط است (تاووریز، ۲۰۰۳). این فرانش نقش مهمی در مبتداسازی ایفا می‌کند و فرایندها را قادر به پذیرفتن نقش قانونی اطلاعات می‌سازد.

استعاره دستوری در رویکرد نقش‌گرای نظام‌مند به عنوان منبعی ثانویه تعریف شده است که با منابع غیراستعاری در تضاد است. هلیدی (۱۹۸۵) در کتاب مقدمه‌ای بر دستور نقش‌گرا، استعاره دستوری را به عنوان مکمل استعاره واژگانی معرفی کرد. دو تفاوت عمده میان آن‌ها وجود دارد: وقوع استعاره دستوری در سطح واژگان-دستور است که با دگرگونی در این سطح، تنوع در ساختار روی می‌دهد؛ در استعاره واژگانی، این دگرگونی میان تفاوت معانی واژه‌های یکسان است. هلیدی سه نوع استعاره دستوری را معرفی می‌کند: استعاره اندیشگانی، استعاره بینافردی و استعاره متنی. استعاره دستوری اندیشگانی در قالب دو نوع اسم‌سازی و گذرایی تجلی می‌یابد. گذرایی مفهومی قدرتمند در بازنمایی معنا در بند است. در فرایند اسم‌سازی، سخنگویان اطلاعات مفروض یک بند را فشرده می‌سازند و با تغییر ساختار عناصر واژی-دستوری، صورت اسمی جدیدی جانشین گزاره بنیادی می‌شود.

استعاره دستوری بینافردی و زیرمجموعه‌های آن (وجهی و وجهیت) محصول سازمان‌یافتگی فرانش بینافردی در دو نظام وجه و وجهیت است. هلیدی (۱۹۹۴) استعاره دستوری وجهی را نوعی تغییر حالت بند می‌داند که انعکاس چند نقش زبانی است. ایجاد تغییر در حالت بند موجب ساخت استعاره وجهی می‌شود؛ برای مثال، بندی در قالب ساخت خبری بیان می‌شود اما کارکرد امری دارد. استعاره وجهیت براساس رابطه معنایی-منطقی شکل می‌گیرد و با تحقق یک بند فرافکنده مجزا صورت می‌گیرد.

استعاره دستوری متنی، تجلی معنای اندیشگانی و بینافردی در نقش متنی زبان است و بر مقولات انسجام (واژگانی، دستوری) و ساخت اطلاعاتی استوار است (هلیدی و متیسن، ۱۹۷۶). انسجام، ارتباط میان عناصر متن (کلمات، بندها، ضمایر و حروف ربط) را شامل می‌شود و از طریق پدیده‌هایی نظیر ارجاع، جایگزینی، حذف، تکرار و ربط محقق می‌گردد. استعاره دستوری متنی در قالب افعالی عملگرا (اشاره کردن، تعریف کردن، عنوان کردن) بیان می‌شود و پرکاربردترین نوع استعاره دستوری است (هلیدی و متیسن، ۱۹۹۹).

۴. روش پژوهش

تحقیق حاضر با استفاده از کتابها، مقالات و پایان‌نامه‌های مربوط به موضوع پژوهش، اطلاعاتی را گردآوری نموده و با فیش‌برداری و به‌کارگیری نوشتار دانش‌آموزان گروه سنی «ج» در قالب انشاء، داده‌ها را ارائه نموده است. روش گردآوری داده‌ها به صورت میدانی با مراجعه به بیست مدرسه پایه ابتدایی صورت گرفت که شامل ۱۰ مدرسه دخترانه و ۱۰ مدرسه پسرانه است. برای همگنی داده‌ها و کنترل متغیر سن از میان گروه سنی ج تنها پایه پنجم انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت. همچنین موضوعاتی تحت عنوان «بهار و تعطیلات نوروز» در نظر گرفته شده که سهولت و تجربه‌پذیری و احتمال به‌کارگیری انواع استعاره‌های دستوری دلایل انتخاب موضوع هستند. تعداد دانش‌آموزانی که در این تحقیق استفاده شده اند جمعاً ۸۰ نفرند که ۴۰ نفر دانش‌آموز دختر، ۴۰ نفر دانش‌آموز پسر، و از میان ۴۰ دانش‌آموز دختر، ۲۰ دختر، دوزبانه و ۲۰ دختر، تک‌زبانه اند و از میان ۴۰ دانش‌آموز پسر، ۲۰ پسر، دوزبانه و ۲۰ پسر، تک‌زبانه هستند. تمام آزمودنی‌ها در دو دوره، انشاء در دو موضوع مختلف ارائه کردند و انشای اول در ۱۵ تا ۲۰ سطر با موضوع بهار از دانش‌آموزان جمع‌آوری شده است و پس از گذشت یک هفته از نگارش انشای

اول، مجدداً انشای دوم با موضوع تعطیلات نوروز از دانش آموزان دریافت گردید. تعداد داده‌های گردآوری شده جمعاً ۱۶۰ مورد انشاء است که در هریک، انواع استعاره‌های دستوری استخراج گردید و میزان به کارگیری هریک به تفکیک بررسی و مقایسه شده است و تأثیر متغیرهای دوزبانگی و جنسیت در میزان کاربرد هریک از انواع استعاره‌های بیان گردیده است.

۵. تحلیل داده‌ها

این بخش از پژوهش به توصیف و تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از بررسی انشای کودکان گروه سنی «ج» پرداخته است. که با بررسی مفهوم استعاره دستوری و بکارگیری انواع استعاره‌های دستوری در انشای کودکان تک‌زبانه و دوزبانه اهداف پژوهش را محقق می‌سازد در این بخش، تحلیل موضوع چهار بخش را به خود اختصاص داده است. در بخش اول، به توصیف داده‌ها پرداخته و مشخصات کودکان مورد مطالعه را مورد بررسی قرار می‌دهد. بخش دوم، ذکر نمونه‌هایی از انواع استعاره‌های دستوری در انشای دختران و پسران تک‌زبانه و دوزبانه می‌باشد. بخش سوم این بخش به قیاس انواع استعاره‌های دستوری در انشای کودکان براساس متغیرهایی از جمله جنسیت و یا دوزبانگی، تک‌زبانگی می‌پردازد و نتایج حاصله را مورد بررسی قرار می‌دهد. بخش چهارم، ترسیم جداول و نمودارها می‌باشد که میزان کاربرد انواع استعاره‌های دستوری براساس تعداد داده‌ها در جداول به صورت مجزا ذکر می‌گردد. و درصد بکارگیری هریک مشخص می‌شود. در نهایت نمودارهای مقایسه‌ای مبنی بر متغیرهای این پژوهش، جنسیت، دوزبانگی، تک‌زبانگی بیان می‌گردد.

۵-۱. توصیف داده‌ها:

درک مفهوم استعاره دستوری در نوشتار کودکان مستلزم بررسی نظام‌مند و لحاظ متغیرهایی چون جنسیت، سن، تک‌زبانگی و دوزبانگی است. داده‌های پژوهش، انشای کودکان گروه سنی «ج» (پایه پنجم ابتدایی) از شهر سنگسر است که نوشتار آن‌ها با دو گونه زبانی سنگسری و فارسی بررسی شده است. تشخیص دوزبانگی از طریق مصاحبه با دانش‌آموزان و تأیید مدیران و معلمان مدارس صورت گرفت. کودکان تک‌زبانه نیز افرادی هستند که به زبان فارسی تکلم می‌کنند و آگاهی اندکی از سنگسری دارند یا کاملاً بی‌اطلاعند. متغیر جنسیت نیز لحاظ شده و انشای دانش‌آموزان دختر و پسر تک‌زبانه و دوزبانه به تفکیک بررسی و مقایسه شده است. جامعه آماری شامل ۸۰ دانش‌آموز (۴۰ دختر و ۴۰ پسر) است که از میان آن‌ها ۲۰ دختر دوزبانه، ۲۰ دختر تک‌زبانه، ۲۰ پسر دوزبانه و ۲۰ پسر تک‌زبانه هستند. آزمودنی‌ها در دو مرحله، دو انشاء با موضوعات «بهار» و «تعطیلات نوروز» به زبان فارسی ارائه کردند. مجموع داده‌های گردآوری‌شده ۱۶۰ مورد انشاء است.

داده‌های پژوهش، استعاره‌های دستوری بکاررفته در این انشاهاست که بر اساس تقسیم‌بندی سه‌گانه هلیدی (اندیشگانی، بینافردی و متنی) استخراج و بررسی شده‌اند.

استعاره دستوری اندیشگانی

استعاره دستوری اندیشگانی مرتبط با فراتنش اندیشگانی است که در قالب دو نوع استعاره گذرایی و اسم‌سازی محقق می‌شود. نمود اصلی استعاره دستوری اندیشگانی اسم‌سازی است.

اسم‌سازی رایج‌ترین نوع استعاره دستوری در سطح واژگانی است. اسم‌سازی حاصل متن است که براساس گزاره‌ی زیربنایی بدست می‌آید. اصطلاح «گذرای» یک مفهوم قدرتمند معنایی است (هلیدی، ۱۹۹۴: ۱۰۶). او معتقد است کاربران زبان تصاویر ذهنی خود را از واقعیت‌های جهان خارج در قالب زبان تجسم می‌بخشند به عبارتی دیگر وقایع، تفکرات، تصورات و تمامی امور روزانه بشر تجربیات او را شکل می‌دهد.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری اسم‌سازی در انشای دختران دوزبانه:

۱. همه در فصل زمستان خانه تکانی دارند برای سال جدید.
- واژه خانه تکانی در این بند همان صورت اسمی محقق شده از صورت فعلی «خانه تمیز کردن» می‌باشد.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری اسم‌سازی در انشای دختران تک‌زبانه:

۱. بهترین موضوع برای فکر کردن راز آفرینش خداست.
- واژه آفرینش در این بند همان صورت اسمی محقق شده از صورت فعلی «آفریدن» می‌باشد.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری اسم‌سازی در انشای پسران دوزبانه:

۱. در عید به سرخه رفتیم جایی رفتیم که آب درمانی دارد.
واژه آب درمانی در این بند همان صورت اسمی محقق شده از صورت فعلی «با آب درمان کردن» می‌باشد.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری اسم‌سازی در انشای پسران تک‌زبانه:

۱. در کل عید نوروز روز شکوفایی و بزرگ شدن من است.
- واژه شکوفایی در این بند همان صورت اسمی محقق شده از صورت فعلی «شکوفا شدن» می‌باشد.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری گذرای در انشای دختران دوزبانه:

۱. تبدیل فرآیند ذهنی به مادی:
- یک حال خوب به من دست می‌دهد.

این بند معنای «لذت بردن» را به همراه دارد که فرآیند ذهنی است؛ اما در قالب فرآیند مادی «دادن» بیان شده است.

۲. تبدیل فرآیند رابطه‌ای به مادی:

- وقتی عید می‌آید.
مفهوم اصلی این بند «عید شدن» می‌باشد که فرآیند رابطه‌ای است؛ اما در قالب فرآیند مادی «آمدن» بیان شده است.

در ادامه توزیع انواع استعاره گذرای در انشای دختران دوزبانه در قالب جدول آورده شده است. و مقایسه انواع استعاره اندیشگانی به تفکیک انجام شده است. در جدول ذیل نشان می‌دهد که مجموع استعاره‌های اندیشگانی در انشای دختران دوزبانه ۱۲۶ مورد می‌باشد که از کل این مجموعه ۸۹ مورد به استعاره دستوری گذرای و ۳۷ مورد به استعاره اسم‌سازی تعلق دارد و در ستون سوم درصد وقوع استعاره گذرای ۷۰/۶ و درصد وقوع استعاره اسم‌سازی ۲۹/۴ درصد می‌باشد. با توجه به کاربرد و بسامد قابل توجه بازنمایی انواع فرایندها و معانی و تنوع دستوری بین صورت‌های متجانس و نامتجانس در انشای کودکان که نوع تبدیل فرآیند رابطه‌ای به مادی و ذهنی به مادی در نظام گذرای پرتکرارترین بوده است. می‌توان نتیجه گرفت، کاربرد استعاره اندیشگانی در انشای دختران دوزبانه نسبت به دختران تک‌زبانه و پسران بیشتر است که ماهیت استعاره‌ای اش از نوع گذرای را آشکار می‌سازد.

درصد نسبت به دیگر استعاره‌های اندیشگانی	تعداد	انواع استعاره‌های اندیشگانی
۷۰,۶	۸۹	گذرایی
۲۹,۴	۳۷	اسم‌سازی
۱۰۰	۱۲۶	مجموع

جدول ۱-۱ تعداد و درصد انواع استعاره دستوری اندیشگانی در انشای «دختران دوزبانه»

نمونه‌هایی از استعاره دستوری گذرایی در انشای دختران تک‌زبانه:

۱. تبدیل فرآیند ذهنی به مادی:
- چمن می‌گوید پسران روی من بازی می‌کنند واقعاً مزه می‌دهد.
این بند معنای «لذت بردن» را به همراه دارد که فرآیند ذهنی است؛ اما در قالب فرآیند مادی «دادن» بیان شده است.
۲. تبدیل فرآیند رابطه‌ای به مادی:
- وقتی بهار از راه می‌رسد.
مفهوم اصلی این بند «عید شدن» می‌باشد که فرآیند رابطه‌ای است؛ اما در قالب فرآیند مادی «رسیدن» بیان شده است.

درصد نسبت به دیگر استعاره‌های اندیشگانی	تعداد	انواع استعاره اندیشگانی
۷۵,۸	۶۶	گذرایی
۲۴,۲	۲۱	اسم‌سازی
۱۰۰	۸۷	مجموع

جدول ۲-۱ تعداد و درصد انواع استعاره دستوری اندیشگانی در انشای «دختران تک‌زبانه»:

جدول ۲-۱. نمایانگر کاربرد استعاره اندیشگانی در انشای دختران تک‌زبانه است. در مجموع ۸۷ مورد استعاره‌های اندیشگانی یافت شده که از این تعداد ۶۶ مورد استعاره گذرایی و ۲۱ مورد آن اسم‌سازی می‌باشد. ستون سوم این جدول، داده‌های مربوط به درصد وقوع هریک از انواع استعاره‌هاست که درصد ۷۵/۸ به استعاره گذرایی و ۲۴/۲ درصد به استعاره اسم‌سازی تعلق دارد. بررسی‌های نشان می‌دهد وقوع استعاره گذرایی در انشای دختران تک‌زبانه همچون دوزبانه‌ها از نوع تبدیل فرآیند رابطه‌ای به مادی و ذهنی به مادی بیشترین کاربرد را دارد طبق جدول فوق تعداد استعاره گذرایی استفاده شده نسبت به استعاره‌های اسم‌سازی موجود نیز بیشتر است. و قیاس این نوع استعاره نسبت به میزان وقوع آن در انشای دختران دوزبانه کمتر و نسبت به انشای پسران بیشتر است.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری گذرایی در انشای پسران دوزبانه:

۱. تبدیل فرآیند ذهنی به مادی:
- بوی خوش شیرینی می‌آید.

این بند معنای «احساس کردن» را به همراه دارد که فرآیند ذهنی است اما به صورت فرآیند مادی «آمدن» ذکر شده است.

۲. تبدیل فرآیند رابطه‌ای به مادی:

- سال را تحویل کردیم.

معنای این بند فرایند رابطه‌ای «شدن» می‌باشد که صورت مادی «کردن» به خود گرفته است.

درصد نسبت به دیگر استعاره‌های اندیشگانی	تعداد	انواع استعاره‌های اندیشگانی
۶۷,۸	۳۸	گذرایی
۳۲,۲	۱۸	اسم‌سازی
۱۰۰	۵۶	مجموع

جدول ۱-۳. تعداد و درصد انواع استعاره دستوری اندیشگانی در انشای «پسران دوزبانه»:

داده‌های موجود در جدول ۱-۳ مربوط به انشای پسران دوزبانه می‌باشد. مجموع استعاره گذرایی و اسم‌سازی در این جدول ۵۶ مورد می‌باشد که به تفکیک شامل ۳۸ مورد استعاره گذرایی و ۱۸ مورد استعاره اسم‌سازی است. و درصد محاسبه شده از این تعداد ۶۷/۸ درصد مختص به استعاره گذرایی است و ۳۲/۲ درصد به استعاره اسم‌سازی اختصاص دارد. درصد وقوع استعاره‌ها نشان می‌دهد استعاره گذرایی بیشترین میزان کاربرد استعاره اندیشگانی را نسبت به اسم‌سازی دارد. و قیاس کاربرد استعاره دستوری گذرایی پسران دوزبانه نسبت به انشای دختران مورد مطالعه حاکی از آن است که میزان استفاده از این نوع استعاره در انشای پسران به مراتب کمتر از استعاره‌های بکاررفته در انشای دختران است.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری گذرایی در انشای پسران تک‌زبانه:

۱. تبدیل فرآیند ذهنی به مادی:

- درس را مرور می‌کنم تا یادم نرود.

این بند معنای «فراموش نکردن» را به همراه دارد که فرآیند ذهنی است؛ اما به صورت فرآیند مادی «رفتن» ذکر شده است.

۲. تبدیل فرآیند رابطه‌ای به مادی:

- درختان لباس سبز بر تن خود می‌کنند.

معنای این بند فرایند رابطه‌ای «شدن» می‌باشد که صورت مادی «بر تن کردن» به خود گرفته است.

درصد نسبت به دیگر استعاره‌های اندیشگانی	تعداد	انواع استعاره‌های اندیشگانی
۵۷,۵	۲۵	گذرایی
۴۴,۵	۲۰	اسم‌سازی
۱۰۰	۴۵	مجموع

جدول ۱-۴. تعداد و درصد انواع استعاره دستوری اندیشگانی در انشای «پسران تک‌زبانه»:

جدول ۱-۴ مقایسه کاربرد دو نوع استعاره اندیشگانی در انشای پسران تک‌زبانه است. براساس داده‌های ستون سوم این جدول، استعاره گذرایی با ۵۵/۵ درصد رخداد نسبت به کل استعاره اندیشگانی است که بالاترین میزان کاربرد را به خود اختصاص داده است و استعاره اسم‌سازی با ۴۵/۵ درصد رخداد نسبت به کل استعاره اندیشگانی در رتبه دوم قرار می‌گیرد. کاربرد استعاره گذرایی در انشای پسران تک‌زبانه بیشتر از نوع تبدیل فرآیند رابطه ای به مادی است و تعداد تبدیل دیگر فرآیندها به یکدیگر قابل توجه نیست و قیاس بکارگیری استعاره گذرایی در انشای پسران دوزبانه و تک‌زبانه نمایانگر آن است که میزان کاربرد استعاره گذرایی پسران تک‌زبانه کمتر از پسران دوزبانه و قیاس کاربرد آن نسبت به انشای دختران نشان می‌دهد در انشای پسران تک‌زبانه میزان کمتری از استعاره گذرایی به نسبت انشای دختران یافت می‌شود.

استعاره دستوری بینافردي:

استعاره دستوری بینافردي و انواع آن وجهی - وجهیت محصول سازمان یافتگی فرانش باینافردي در دو نظام وجه و وجهیت می‌باشد. بطور متجانس معانی وجهی توسط عناصر وجهی (کنشگرهای وجهی، افزوده‌های وجهی یا افزوده‌های وجه) در بند مشخص می‌گردند.

استعاره دستوري بينافردي عمدتاً با دو مشخصه قابل درک است:

۱. گزاره در بند فرافکنده شده، همچون سوالهای ضمیمه در متن قرار دارد. همانند «امروز هوا بارانی است. اینطور نیست؟».

۲. در گزاره منفی، نفی در خود گزاره یا در بند فرافکن بیان می‌شود. در دو بند ذیل با ویژگی‌های وجهیت جابجا معنای یکسانی را منتقل می‌کنند.

أ. فکر می‌کنم او بداند.

ب. فکر نمی‌کنم او بداند.

نمونه‌هایی از استعاره دستوري بينافردي از نوع (وجهیت) در انشای دختران دوزبانه:

۱. شاید هوا بارانی باشد خدا را چه دیدی.

- عبارت «خدا را چه دیدی» در این بند بیانگر یک احتمال است.

استعاره دستوري بينافردي از نوع (وجهی) در انشای دختران دوزبانه:

۱. فکر کردم من چرا اینقدر بهار را دوست دارم؟

- بند فوق صورت خبری دارد اما کارکرد آن پرسشی است.

درصد نسبت به دیگر استعاره‌های بینافردي	تعداد	انواع استعاره‌های بینافردي
۷۶	۳۵	وجهیت
۲۴	۱۱	وجهی
۱۰۰	۴۶	مجموع

طبق جدول ۱-۲ اعداد مجموع انواع استعاره دستوری بینافردی در انشای دختران دوزبانه ۴۶ عدد می باشد که ۷۶ درصد رخداد به استعاره وجهیت اختصاص دارد و استعاره وجهی به میزان کمتری بکارگرفته شده است. تظاهر وجهیت به صورت یک بند کوچک در انشای این کودکان ۳۵ عدد بوده است که میزان موارد یافت شده از این نوع استعاره در انشای این کودکان نسبت به انشای دختران تک‌زبانه و پسران نیز مورد قیاس قرارگرفت. نتایج نمایانگر آن است که این نوع استعاره بالاترین بسامد را در انشای دختران دوزبانه داشته است و در انشای دختران تک‌زبانه و پسران قابل توجه نیست.

استعاره دستوری بینافردی از نوع (وجهیت) در انشای دختران تک‌زبانه:

۱. وای فصل بهار، من این فصل را خیلی دوست دارم.

- عبارت «وای فصل بهار» بیان یک قطعیت را نشان می‌دهد.

استعاره دستوری بینافردی از نوع (وجهی) در انشای دختران تک‌زبانه:

۱. بهار زیبایی خاصی دارد از شکوفه‌های درختان بگیر تا شرشر باران.

- بند «از شکوفه‌های درختان بگیر تا شرشر باران» امری است؛ اما کارکرد خبری دارد.

انواع استعاره‌های بینافردی	تعداد	درصد نسبت به دیگر استعاره‌های بینافردی
وجهیت	۱۷	۸۹
وجهی	۲	۱۱
مجموع	۱۹	۱۰۰

جدول ۲-۲. تعداد و درصد انواع استعاره دستوری بینافردی در انشای «دختران تک‌زبانه»

داده‌ها در جدول ۲-۲ نشان می‌دهند که مجموع بکارگیری استعاره بینافردی از دونوع وجهیت و وجهی قابل توجه نیست و نسبت به انشای دختران دوزبانه بسیار کم می باشد و استفاده از نوع وجهی آن به نسبت استعاره وجهیت در انشای این کودکان بسیار کم مشاهده میشود. همچنین قیاس کاربرد این نوع استعاره در انشای دختران تک‌زبانه با انشای دختران دوزبانه و پسران نشان می‌دهد که کاربرد استعاره بینافردی در این آزمودنی‌ها از دختران دوزبانه کمتر اما از پسران بیشتر بوده است.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری بینافردی (وجهیت) در انشای پسران دوزبانه:

۱. سیزده بدر در اصل همان روز طبیعت است که معمولاً مردم از خانه بیرون می‌روند.

- واژه «معمولاً» در این بند نمایانگر احتمال می‌باشد.

استعاره دستوری بینافردی از نوع (وجهی) در انشای پسران دوزبانه:

۱. پدرم گفت چه عیدی داریم؟ ماشینم چپ شده.

این بند صورت پرسشی دارد اما کارکرد آن خبری است.

درصد نسبت به دیگر استعاره‌های بینافردی	تعداد	انواع استعاره‌های بینافردی
۸۷,۵	۷	وجهیت
۱۲,۵	۱	وجهی
۱۰۰	۸	مجموع

جدول ۲-۳. تعداد و درصد انواع استعاره دستوری بینافردی در انشای «پسران دوزبانه»

جدول ۲-۳ نشان می‌دهد که مجموع انواع استعاره بینافردی در پسران دوزبانه ۸ مورد می‌باشد که از این میزان بیشترین درصد کاربرد استعاره بینافردی به نوع وجهیت تعلق دارد. قیاس این نوع استعاره نسبت به انشای دختران و پسران تک‌زبانه نیز صورت گرفت که براساس داده‌های گردآوری شده میتوان نتیجه گرفت که میزان کاربرد استعاره بینافردی در انشای پسران نسبت به انشای دختران قابل توجه نیست و وجه اشتراک آن با انشای دختران استفاده بیشتر استعاره وجهیت نسبت به استعاره وجهی است؛ اما در قیاس با انشای پسران تک‌زبانه، این کودکان از استعاره بینافردی بیشتری در انشای خود استفاده کرده‌اند.

استعاره دستوری بینافردی از نوع (وجهیت) در انشای پسران تک‌زبانه:

- معمولاً بازی‌های قدیمی را الان بازی نمی‌کنند.
 - واژه «معمولاً» نمایانگر یک احتمال است.
 - استعاره دستوری بینافردی از نوع (وجهی) در انشای پسران تک‌زبانه
۱. چه نعمت‌های زیبایی بارها و بارها باید خدا را شکر کنیم.
در این بند «چه نعمت‌های زیبایی» حاکی از قطعیت می‌باشد.

درصد نسبت به دیگر استعاره‌های بینافردی	تعداد	انواع استعاره‌های بینافردی
۱۰۰	۳	وجهیت
۰	۰	وجهی
۱۰۰	۳	مجموع

جدول ۳-۴. تعداد و درصد انواع استعاره دستوری بینافردی در انشای «پسران تک‌زبانه»

جدول ۳-۴ بیانگر این مطلب است که در انشای پسران تک‌زبانه تنها ۳ مورد استعاره بینافردی از نوع وجهیت بکار رفته است و استعاره وجهی در انشای آزمودنی‌ها یافت نشده است. مقایسه کاربرد این نوع استعاره با استعاره‌های بکار رفته در انشای دختران و پسران دوزبانه نیز انجام شده است که نشان می‌دهد در انشای پسران تک‌زبانه این نوع استعاره بسیار کم استفاده شده است که درصدی نمیتوان برای آن قائل شد و در مقایسه با بکارگیری دو استعاره دستوری متنی و اندیشگانی کمترین کاربرد را دارد.

استعاره دستوری متنی

هلییدی و متیسن (۱۹۷۶: ۷۰) استعاره دستوری متنی را تجلی معنای اندیشگانی و بین فردی در نقش متنی زبان می‌دانند. استعاره دستوری متنی در قالب افعالی عملگرا همانند (اشاره کردن، تعریف کردن، عنوان کردن....) نمایان می‌شود که به لحاظ دیداری به سازمان‌دهی متن کمک می‌کند (هلییدی و حسن، ۱۹۷۶: ۷۰).

مواردی از استعاره‌ی دستوری متنی در انشای دختران دوزبانه:

استعاره دستوری متنی از نوع افعال عملگرا:

۱. منظوم این است که روز عید همه عیدی جمع می‌کنند.
در این بند «منظوم این است که» بیانگر این نوع استعاره می‌باشد.

استعاره دستوری متنی از نوع ارجاع:

۱. بهار فصلی که دلم شاد می‌شود.
در این بند بهار مرجع «فصلی که» می‌باشد.
استعاره دستوری متنی از نوع جایگزینی
۲. وقتی به خانه رسیدم من هیچی نگفتم.
با توجه به متن واژه «هیچی» جایگزین اتفاقات در مسیر شده است.

مواردی از استعاره‌ی دستوری متنی در انشای دختران تک‌زبانه:

استعاره دستوری متنی از نوع افعال عملگرا:

۱. خلاصه بگویم اگر دلت شادی می‌خواهد.
در این بند «خلاصه بگویم» حاوی این نوع استعاره می‌باشد.

استعاره دستوری متنی از نوع ارجاع:

۱. به هرحال به من و خانواده‌ام خوش گذشت.
مرجع ضمیر مالکیت «ام» در این بند من می‌باشد.
- ### استعاره دستوری متنی از نوع جایگزینی:
۱. پرنده‌های مهاجر کوچ کرده بودند و دسته دسته در آسمان پدیدار می‌شوند.
در این بند «دسته دسته» جایگزین پرنده‌های مهاجر شده است.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری متنی در انشای پسران دوزبانه:

استعاره دستوری متنی از نوع افعال عملگرا:

۱. می‌خواهم امروز درباره فصل بهار توضیح دهم.
- فعل «توضیح دهم» در این بند بیانگر این نوع استعاره می‌باشد.

استعاره دستوری متنی از نوع ارجاع:

۱. ما امسال پیک نداشتیم در عوض کتاب‌های خود را آماده کردیم.
- «خود» در این بند به واژه ما ارجاع داده می‌شود.

استعاره دستوری از نوع جایگزینی:

۱. امسال عید خانه بعضی‌ها در گلستان خراب شد.
واژه «بعضی‌ها» جایگزین افراد زلزله زده در متن گردیده است.

نمونه‌هایی از استعاره دستوری متنی در انشای پسران تک‌زبانه استعاره دستوری متنی از نوع افعال عملگرا:

۱. از صنایع دستی سرخه می‌توانم به حوله، پلاس و حوله حمام اشاره می‌کنم.
- در این بند «اشاره کنم» نشانگر افعال عملگرا می‌باشد.

استعاره دستوری متنی از نوع ارجاع:

۱. امسال خیلی بارندگی داشتیم آن قدر که خسارت ببار آمد.
- مرجع ضمیر «آن قدر» خیلی می‌باشد.

استعاره دستوری از نوع جایگزینی:

۱. پارسال و امسال دمای هوا زیاد بود، چند سال افزایش دما داریم.
- در این بند «چند» جایگزین امسال و پارسال در بند شده است.
از نظر جاهای دیدنی می‌توان به عمارت حشمت الشکر اشاره کرد.
- در این بند «از نظر» نقش پیوندی در متن دارد.

۵-۲. تحلیل داده‌ها

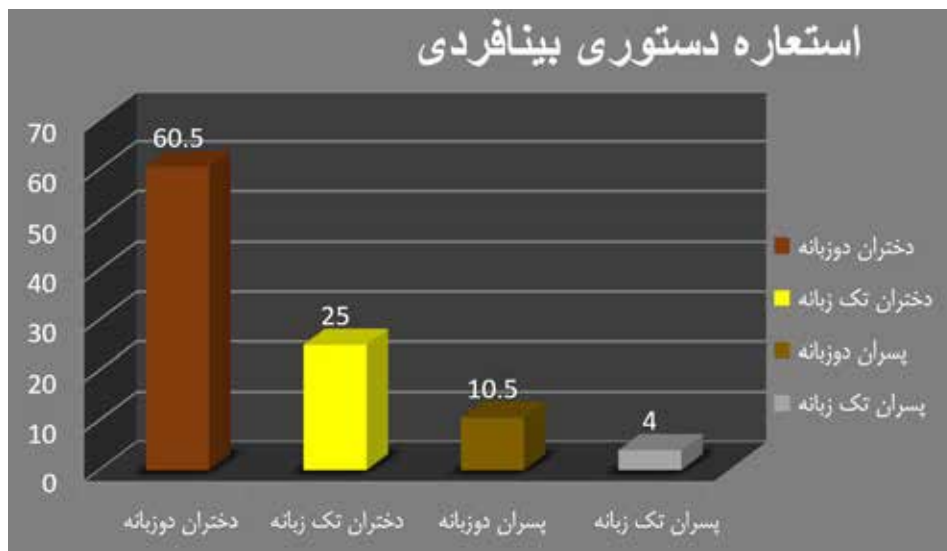
در این بخش از پژوهش تجزیه و تحلیل داده‌ها صورت می‌گیرد. مبنای این تحلیل، مقایسه میزان کاربرد انواع استعاره‌های دستوری در متن انشای دانش‌آموزان است. در آغاز تمامی انشای دانش‌آموزان اعم از «تک‌زبانه» و «دوزبانه» گروه سنی «ج» مورد بررسی قرار گرفت و انواع استعاره‌های دستوری به تفکیک زیر مجموعه‌های آن استخراج شده و تعداد استعاره‌های بدست آمده از انشای دانش‌آموزان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است؛ لذا برای دستیابی به تمایز میزان کاربرد انواع استعاره‌ها در این بخش جدولی تهیه و اطلاعات آماری حاصل شده از متن در آنها قرار می‌گیرند.

نمودار ۱-۱. میزان کاربرد استعاره اندیشگانی درکل انشاهای بررسی شده

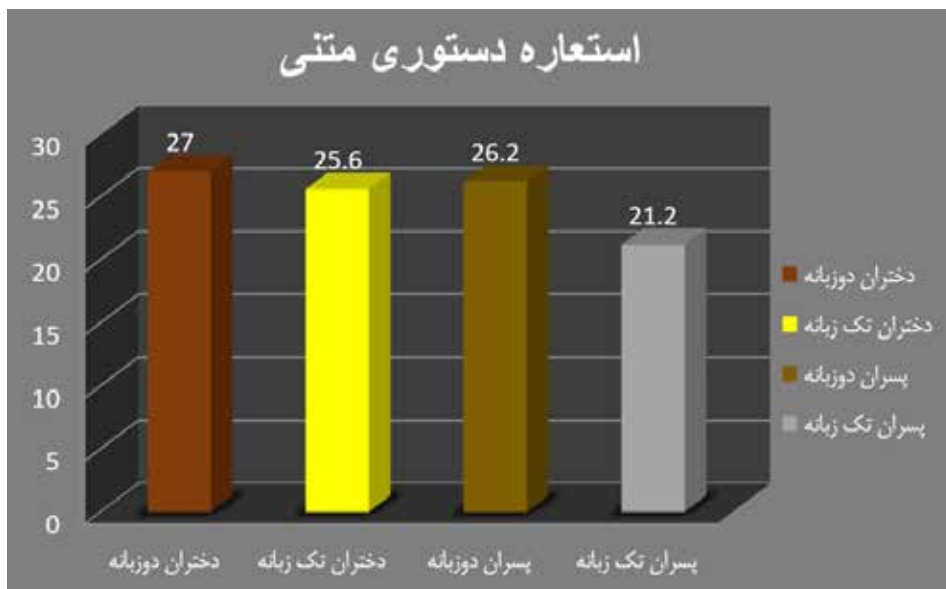
بر طبق نمودار ۱-۱. میزان کاربرد استعاره اندیشگانی در انشای دختران نمایانگر این مطلب می‌باشد جنسیت می‌تواند به عنوان متغیر تأثیرگذار عمل کند. پرواضح است دختران نسبت به پسران به ساخت استعاره‌گذاری تمایل بیشتری دارند و باتوجه به بسامد نسبتاً یکسان الگوی تبدیل فرآیند رابطه‌ای به مادی در انشای دوجنس، تفاوت در ساخت‌گذاری، الگوی تبدیل فرآیند ذهنی به مادی

است و دلیل این امر را می‌توان دلیل روانشناختی دانست که دختران برخلاف پسران دارای یک تفکر انتزاعی گسترده‌تر هستند و سرعت ادراک بالاتر و توانایی بیشتر آنها در برقراری ارتباط موجب تبدیل تجارب بیشتر به مفهوم در قالب زبان می‌گردد و صورتهای زبانی مختلف تولید می‌کنند.

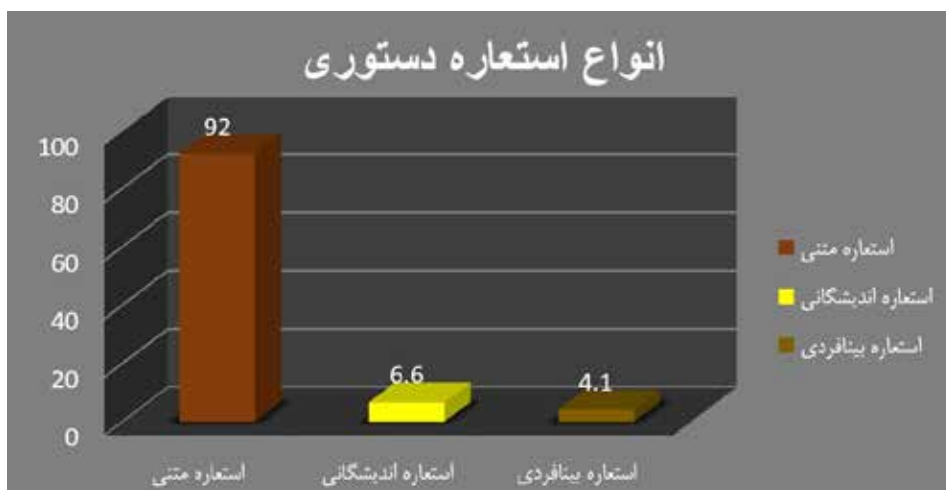
نمودار ۲-۲. میزان کاربرد استعاره بینافردی در کل انشاهای بررسی شده

بررسی‌ها نشان می‌دهد بیشترین میزان کاربرد استعاره بینافردی در انشای دختران دوزبانه و سپس در انشای دختران تک‌زبانه مشاهده می‌شود. کاربرد این نوع استعاره در انشای پسران دوزبانه نسبت به پسران تک‌زبانه بیشتر است. از داده‌های نمودار پیداست که میزان بیشتر استعاره بینافردی بکار رفته در انشای دختران با پیچیدگی و تنوع ساختاری زبان آنان رابطه مستقیم دارد؛ چرا که ساخت استعاره وجهی مستلزم تغییر حالت بندهاست و معنای وجه خارج از بند بیان می‌شود و به صراحت در بند آشکار نمی‌گردد.

نمودار ۳-۳. میزان کاربرد استعاره متنی در کل انشاهای بررسی شده

درصد وقوع استعاره متنی نشان می‌دهد، دختران دوزبانه بیشترین کاربرد این نوع استعاره را در انشای خود داشته و پسران تک‌زبانه به نسبت دیگر آزمودنی‌ها کمترین میزان استفاده از این نوع استعاره را به خود اختصاص داده‌اند. نمودار نشان می‌دهد؛ اگرچه تفاوت آماری قابل ملاحظه میان کاربرد این نوع استعاره در انشای دانش‌آموزان مشاهده نمی‌گردد؛ اما به نظر می‌رسد بکارگیری این نوع استعاره در دانش‌آموزان دوزبانه به نسبت بیشتر است.

نمودار ۴-۴. مقایسه انواع استعاره‌های دستوری

نمودار ۴-۴. میزان کاربرد سه نوع استعاره دستوری (اندیشگانی، بینافردی و متنی) را در مجموع انشای کل آزمودنی‌های پژوهش را نشان می‌دهد. بر طبق داده‌های نمودار می‌توان نتیجه گرفت که بیشترین میزان کاربرد استعاره دستوری به نوع متنی تعلق دارد که تمامی دانش‌آموزان در بیشترین میزان از آن بهره بردند. کاربرد نسبتاً برابر این نوع استعاره در انشای کل آزمودنی‌ها و بسامد بیشتر آن نسبت به کاربرد دو استعاره اندیشگانی و بینافردی را می‌توان با نقش آموزش زبان فارسی در مدارس توجیه کرد؛ چراکه دانش‌آموزان اعم از تک‌زبانه و دوزبانه در دوره تحصیلی خود بکارگیری ابزارهای تحقق نقش‌های متنی همانند انسجام، پیوستگی، جمع‌بندی، گفتمان، معرفی مبتدا... را فرا می‌گیرند و در متون مختلف بکار می‌گیرند.

گروه	استعاره اندیشگانی	استعاره بینافردی	استعاره متنی	جمع کل
دختران دوزبانه	۱۲۶	۴۶	۱۳۰۳	۱۴۷۵
دختران تک‌زبانه	۸۷	۱۹	۱۲۴۴	۱۳۵۰
پسران دوزبانه	۵۶	۸	۱۲۷۲	۱۳۳۶
پسران تک‌زبانه	۴۵	۳	۱۰۲۴	۱۰۷۲
مجموع	۳۱۴	۷۶	۴۸۴۳	۵۲۳۳

برای تأیید معناداری تفاوت‌های مشاهده‌شده، از آزمون خی‌دو (Chi-Square) با استفاده از نرم‌افزار SPSS استفاده گردید. نتایج نشان داد که تفاوت میان چهار گروه از نظر میزان کاربرد استعاره‌های دستوری در سطح $p < ۰/۰۵$ معنادار است (مقدار دقیق $p = ۰/۰۰۲۹$ این یافته نشان می‌دهد که متغیرهای جنسیت و دوزبانگی تأثیر معناداری بر کاربرد استعاره‌های دستوری در نوشتار کودکان دارند).

۶. نتیجه‌گیری

نظریه‌ی استعاره‌ی دستوری هلیدی در چارچوب دستور نقش‌گرای نظام‌مند، نگاهی تازه به ماهیت زبان و کارکردهای آن دارد و استعاره را از سطح واژگان فراتر برده و به سطح دستور-واژگان می‌کشد. پژوهش حاضر با تکیه بر همین رویکرد، کاربرد سه نوع استعاره‌ی دستوری (اندیشگانی، بینافردی و متنی) را در نوشتار کودکان گروه سنی «ج» با در نظر گرفتن دو متغیر جنسیت و زبان اول (تک‌زبانه/دوزبانه) بررسی کرده است. اهمیت پژوهش در داده‌پژوهی میدانی و بررسی نوشتار کودکانی است که در بافت دوزبانه‌ی شهر سنگسر (زبان‌های سنگسری و فارسی) زیسته‌اند و نوشتارشان می‌تواند بازتابی از تعامل پیچیده‌ی این دو نظام زبانی و تأثیر آن بر شکل‌گیری تفکر استعاری باشد.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که استعاره‌ی دستوری متنی، با فاصله‌ای چشمگیر، پربسامدترین نوع استعاره در نوشتار تمامی گروه‌های مورد مطالعه است. این امر را می‌توان تا حد زیادی به تأثیر نظام‌مند آموزش زبان فارسی در مدارس نسبت داد؛ چراکه آموزش رسمی،

به ویژه در حوزه‌ی نگارش و انشا، بر مؤلفه‌هایی چون انسجام متن، پیوستگی گفتمان، کاربرد ارجاع‌ها و جایگزینی‌ها و به‌کارگیری افعال عملکردی برای سازمان‌دهی کلام تأکید دارد. به نظر می‌رسد این آموزش‌ها برای هر دو گروه تک‌زبانه و دوزبانه تا اندازه‌ای یکسان عمل کرده و بستری مشترک برای تولید استعاره‌های متنی فراهم آورده است. با این حال، تفاوت‌های ظریف اما معناداری میان گروه‌ها در دو متغیر جنسیت و زبان اول مشاهده شد که بر چگونگی و میزان به‌کارگیری استعاره‌های اندیشگانی و بینافردی اثر گذاشته‌اند.

در حوزه‌ی استعاره‌های اندیشگانی (شامل اسم‌سازی و گذرایی)، الگوی روشنی مشاهده شد: دختران، چه دوزبانه و چه تک‌زبانه، به‌طور چشمگیری بیش از پسران از این نوع استعاره بهره گرفته‌اند. الگوی تبدیل فرآیندها در نظام گذرایی (به‌ویژه تبدیل فرآیند ذهنی به مادی و رابطه‌ای به مادی) در نوشتار دختران فراوانی بیشتری داشت. این تفاوت ریشه در تفاوت‌های شناختی-عاطفی و الگوهای اجتماعی‌شدن زبانی در دو جنس دارد. پژوهش‌های پیشین در علوم شناختی و روان‌شناسی زبان نشان داده‌اند که دختران در تکالیف زبانی مرتبط با تولید متن و بیان مفاهیم انتزاعی عملکرد بهتری دارند که به عواملی چون سبک‌های متفاوت پردازش اطلاعات، غنای دایره‌ی واژگان عاطفی و انتظارات فرهنگی و تربیتی مرتبط است. در نظام تربیتی و فرهنگی، دختران به بیان احساسات، توصیف روابط و خوانش نشانه‌های اجتماعی تشویق می‌شوند، در حالی که پسران به فعالیت‌های عینی و فیزیکی هدایت می‌شوند. این تفاوت‌ها به تدریج به تفکری انتزاعی‌تر و زبانی استعاری‌تر در دختران می‌انجامد. این یافته با پژوهش‌های صادقی (۱۳۹۴) و حکم‌آبادی (۱۳۹۵) هماهنگی نسبی دارد و نشان می‌دهد که توانش استعاری کودکان، بر خلاف تصور رایج که آن را محدود به سن می‌داند، تحت تأثیر عوامل اجتماعی و شناختی گسترده‌تری نیز هست.

در خصوص استعاره‌های بینافردی (وجه و وجهیت)، کمترین بسامد در میان هر چهار گروه مشاهده شد. با این حال، دختران دوزبانه در این حوزه پیش‌تاز بودند و نوشتار آنان نمونه‌هایی از تغییر حالت بند و کاربرد بندهای فرافکن برای بیان قضاوت، احتمال یا قطعیت را نشان می‌داد. این یافته ناشی از پیچیدگی‌های ساختاری و معنایی این نوع استعاره است که نیازمند سطح بالاتری از آگاهی فرازبانی و توانایی در تغییر کانون روایت است. دوزبانه‌ها با در اختیار داشتن دو نظام زبانی و امکان مقایسه و جابه‌جایی میان آن‌ها، از انعطاف‌پذیری شناختی بیشتری در بیان مفاهیم وجهی برخوردارند.

مقایسه‌ی عملکرد کودکان تک‌زبانه و دوزبانه نشان می‌دهد که دوزبانه‌ها، صرف‌نظر از جنسیت، در هر سه نوع استعاره عملکردی غنی‌تر داشته‌اند. این یافته با پژوهش‌های پیشین در حوزه‌ی مزایای شناختی دوزبانگی (همچون گامندوزا و همکاران، ۲۰۱۵) همسو است و نشان می‌دهد که دوزبانگی بستری برای شکل‌گیری تفکر انعطاف‌پذیر و توانایی بالاتر در بازنمایی مفاهیم پیچیده است. دوزبانه‌ها به دلیل مواجهه با دو سامانه‌ی زبانی و فرهنگی، دایره‌ی واژگان وسیع‌تر و تجربه‌ی غنی‌تری از تنوع معنایی دارند و می‌توانند مفاهیم را از منظرهای گوناگون ببینند و تعبیر استعاری تازه‌تری خلق کنند. این مزیت به‌ویژه در کاربرد استعاره‌های اندیشگانی و اسم‌سازی نمود بیشتری دارد.

الگوی کلی حاکم بر داده‌ها حاکی از تقدم تأثیر متغیر جنسیت بر متغیر زبان اول است. دختران، چه تک‌زبان و چه دوزبان، در استفاده از انواع استعاره‌های دستوری از پسران پیشی گرفته‌اند. این یافته نشان می‌دهد که جنسیت به مثابه یک متغیر اجتماعی-شناختی، تأثیری عمیق‌تر و بنیادی‌تر بر سازمان‌دهی ذهنی و بازنمایی زبانی دارد، در حالی که دوزبانگی نقش خود را در کنار جنسیت و در تعامل با آن ایفا می‌کند. برای تبیین تفاوت‌های زبانی در تولید نوشتار کودکان، نمی‌توان به یک عامل واحد اکتفا کرد؛ بلکه شبکه‌ای از متغیرهای زیستی، شناختی، زبانی و فرهنگی در هم‌تافته‌اند.

با وجود یافته‌های مذکور، این پژوهش با محدودیت‌هایی مواجه است. محدود بودن جامعه‌ی آماری به یک شهر و یک پایه‌ی تحصیلی، تعمیم‌پذیری نتایج را کاهش می‌دهد. انتخاب تنها دو موضوع انشاء ممکن است تنوع استعاره‌های بالقوه را محدود کرده باشد. روش تشخیص دوزبانگی مبتنی بر مصاحبه و تأیید مدرسه، از دقت ابزارهای استاندارد برخوردار نیست. عدم استفاده از آزمون‌های آماری استنباطی و اکتفا به درصد و بسامد، اعتبار ادعای «تفاوت معنادار» را کاهش می‌دهد. همچنین متغیرهایی چون پایگاه اقتصادی-اجتماعی، تحصیلات والدین، دسترسی به کتاب و نوع مدرسه کنترل نشده‌اند.

پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده در شهرها و مناطق مختلف با تنوع زبانی و فرهنگی متفاوت انجام شود، از ابزارهای استاندارد سنجش دوزبانگی استفاده گردد، موضوعات متنوع‌تر انشاء انتخاب شوند و از آزمون‌های آماری استنباطی برای تأیید معناداری تفاوت‌ها بهره گرفته شود. همچنین بررسی تأثیر متغیرهای میانجی مانند سواد والدین، دسترسی به منابع مکتوب و رویکردهای آموزشی معلمان، می‌تواند تصویر کامل‌تری از عوامل مؤثر بر توانش استعاری کودکان ارائه دهد. از منظر کاربردی، یافته‌های این پژوهش می‌تواند برای طراحان برنامه‌های درسی و مؤلفان کتاب‌های فارسی دوره‌ی ابتدایی مفید باشد تا تمرین‌های هدفمندتری برای تقویت نگارش استعاری، به‌ویژه در پسران و کودکان تک‌زبان، طراحی کنند. در نهایت، پژوهش در حوزه‌ی استعاره‌های دستوری در نوشتار کودکان، راهی است برای درک عمیق‌تر از شکل‌گیری تفکر و زبان در بستر تعاملات اجتماعی و شناختی.

منابع فارسی

- حسناتی، فاطمه (۱۳۹۱). «بررسی مهارت‌های آگاهی واجی دانش‌آموزان تک‌زبان فارسی زبان و دوزبان فارسی عرب زبان پایه دوم دبستان شهر اهواز»، فصلنامه تازه‌های علوم شناختی، سال ۱۴، شماره ۱، صص ۷۴-۶۷.
- حکم‌آبادی، عاطفه‌سادات (۱۳۹۵). استعاره دستوری در کتاب‌های داستان و شعر کودک و نوجوان (مطالعه موردی گروه سنی الف و د). پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی. دانشگاه سمنان.
- رضویان، حسین؛ حکم‌آبادی، عاطفه (۱۴۰۰). «بررسی استعاره‌ی دستوری در کتاب‌های داستان گروه سنی «الف» و «د»»، مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز، مقاله‌ی علمی-پژوهشی سال ۱۲، شماره‌ی دوم، صص ۱۵۵-۱۸.
- رضویان، حسین؛ طاهری، محسن (۱۳۹۸). «استعاره دستوری و ترجمه: بررسی دو ترجمه از رمان

سالار مگس‌ها توسط حمید رفیعی و مزگان منصوری». پژوهش‌های زبان‌شناختی در زبان‌های خارجی. س ۹، ش ۱، صص ۷۱-۹۸.

○ رضویان، حسین؛ مبارکی، ساجده (۱۳۹۳). «استعاره دستوری شاخصی نو در تمایز زبان ادب و علم»، فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش زبان و ادبیات فارسی، شماره ۳۱، صص ۱-۲۴.

○ میرزایی، حصاریان، محمدباقر و شیوا احمدی (۱۳۹۷). «استعاره دستوری از منظر آموزش و یادگیری زبان فارسی: تحلیلی بر پایه‌ی دیدگاه زبان‌بنیاد هلیدی». مطالعات آموزش زبان فارسی. س ۴، ش ۶، ۱۱-۳۸.

○ شریعت، ذوالفقار (۱۳۷۲). «استعاره از دیرباز تا کنون»، مجموعه اشعار و مقالات محله ما.

○ صادقی، شهره (۱۳۹۴). «فرآیند رشد درک استعاره در کودکان ۶-۸ ساله فارسی زبان»، زبان‌شناخت، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی س ۶، ش ۱، صص ۱۶۰-۱۳۷.

○ یعقوبی، روح‌الله؛ دبیرمقدم، محمد و آقاگلزاده، فردوس (۱۴۰۱). «استعاره‌های دستوری گذرایی در بخش شنیداری کتابهای آزمون زبان تافل: رویکرد زبانشناسی نقش‌گرای رویکرد زبانشناسی نقش‌گرای نظام‌مند». زبان و زبانشناسی. ۱۰/۱۷، صص ۳۰۷-۲۷۱.

○ ب: منابع عربی

○ جاحظ (۱۴۱۸) ق: البیان و التبیین. ج ۱. چاپ هفتم. قاهره: مکتبه الخانجی

References

- Eggins, S. (۱۹۹۴), *An Introduction to Systemic Functional Linguistics* (۱st Edition), Pinter, London.
- Fernández, L., García, M., & Sánchez, R. (۲۰۲۰). Grammatical metaphor in second language Spanish teaching: A systemic functional approach. *Language Teaching Research*, ۵۳۰-۵۱۲, (۴)۲۴. <https://doi.org/1۳۶۲۱۶۸۸۲۰۹۰۳۷۶۲/۱۰,۱۱۷۷>
- Fukuda, K. (۲۰۲۱). Grammatical Metaphor of Transitivity, Mood and Modality in Japanese. *Japanese Mood and Modality in Systemic Functional Linguistics: Theory and Application*, ۱۰۰-۵۱, ۲۳۴.
- Glasson, N., & Kitney, A. (۲۰۲۵). Making things happen: A study of grammatical metaphors in L^۲ writing scripts. *Assessing Writing*, ۱۰۰۹۳۹, ۶۵.
- Halliday, M. A. K. (۱۹۷۸). *Language as a semiotic*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. (۱۹۸۵). *An Introduction to Functional Grammar* (۱st Edition), Arnold, London.
- Halliday, M. A. K. (۱۹۹۴). *An Introduction to Functional Grammar* (۲nd Edition), Arnold, London.
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (۱۹۷۶). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M. A. K., & Martin, J. R. (۱۹۹۳). *Writing Science: Literacy and Discursive Power*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (۱۹۹۹). *Construing Experience Through Meaning: A Language-Based Approach to Cognition, Continuum*, London and New York.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (۲۰۰۴). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold Limited.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. (۲۰۰۴). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Kuo, L., & Anderson, R. G. (۲۰۱۲). Effects of Early Bilingualism on Learning Phonological Regularities in a New Language. *Journal of Experimental Child Psychology*, ۴۶۷-۴۵۵, (۳)۱۱۱.
- Martin, J. R., & Rose, D. (۲۰۰۳). *Working with Discourse: Meaning Beyond the Clause*. London & New York: Continuum.
- Matthiessen, C. M. I. M. (۱۹۹۵). *Lexicogrammatical Cartography: English Systems*. Tokyo: International Language Sciences.
- Paltridge, B. (۲۰۰۶). *Discourse Analysis*. London: Continuum.
- Patterson, K. J. (۲۰۱۹). «Metaphor, Transitivity, and the Literary World How Dickens and Hardy Represent Their World through Metaphor». *Revista Documentos Lingüísticos y Literarios UACH*, (۷۵-۶۸), (۳۸).
- Ryshina-Pankova, M. (۲۰۱۵). A meaning-based approach to the study of complexity in L^۲ writing: The case of grammatical metaphor. *Journal of Second Language Writing*, ۶۳-۵۱, ۲۹.

- Taverniers, M. (۲۰۰۳). Grammatical metaphor in SFL: A historiography of the introduction and initial study of the term. In: Simon-Vandenberg.
- Thompson, G. (۱۹۹۶). *Introducing Functional Grammar*. London: Arnold.
- Vega-Mendoza, M., West, H., Sorace, A., & Bak, T. H. (۲۰۱۵). The Impact of Late, Non-Balanced Bilingualism on Cognitive Performance. *Cognition*, ۱۳۷, ۴۰-۴۶.
- Xi, C. (۲۰۲۳). A Contrastive Study of the Deployment of Grammatical Metaphors in English and Chinese Political Discourses Based on Mode Differentiation. *Journal of Beijing International Studies University*, ۱۲۹, (۱)۴۵.
- Xiang, Q. (۲۰۲۲). Transitivity Analysis of Joe Biden's Inaugural Address from the Perspective of Systemic Functional Grammar. *Theory and Practice in Language Studies*, ۱۶۵-۱۶۹, (۱)۱۲.